

Ока, ойлан, көпелт, иле етир!

5/99

*Айда бир гезек чыкян ве интернет аркалы яйрадылян эркин нешир.
Эасландыран Ё. Аннагурбан. 1998-нэжи йылың ноябрында Норвегияда чап эдилип башланды.*

Мазмуны

- ◆ Чын гүли сакласаң...
- ◆ Байрамчылык ойланмалары
- ◆ Ынсан сораша-сораша
- ◆ “Юрдуң” анкетасы
- ◆ Түркменлер ве цивилизация
- ◆ Ш. Кадыров, Башизации и ОБСЕ
- ◆ Дервайыс гүррүн
- ◆ Нэме этмели? Ким нэхили пикирде
(С. Ыклымов билен интервьюың довамы)
- ◆ Поэзия
- ◆ Ё. Аннагурбан, Түркмен тахаллусым, поэма
- ◆ Язырлар
- ◆ Тэзе рус эдебиятында түркмен образы
- ◆ Хенек
- ◆ Сыясы ёмаклар

Чын гүли сакласаң, муң йылда солмаз!

““ Таңры аяллар билен ягшы мылакатда болмагыңызы ислейәр, чүнки олар энелериңиздир, гызларыңыздыр, гелнежселериңиздир! Мухаммет пыгамбер.

Байрамчылык ойланмалары

Түркменистанда 8-нжи марта бахар байрамы дийилйәр. Биз хэзир шу гутлаг сөзүни тайярларкак эпишгеден гөрүнийән дагларың үстүнде ятан гара середйәрис хем гой, инди бери түркмениң багтына гар ягмасы кесилсин дийип пикир эдйәрис. Түркмен аял-гызларының чекен хорлугы асырлара узап гитди. Олар сөзүң гөни манысында сачы сүбсе, эли кесеви болдулар, гырнак дей жебир гөрдүлер. Гой, олар инди бери өз багтларына етсинлер, түркмен дүзлерине ачылан махмал бәгүллер ялы овадан, яшыл еллер ялы азат, өз өйүниң солтаны, ожагының оды, машгаласының буйсанжы болсунлар! Окасынлар, ишлесинлер, жемгыетчилик дурмушына актив гатнашсынлар, пөвхе диктатора, паракор башлыга, нешекеш әре гырнак болуп отурмасынлар. Биз өз халкымызың аял-гызларыны түрмелериң ичинде-де, гапысында-да гөрмек ислемейәрис. Шонуң ялы-да оларың окамак-өсмгиң, чага тербиелемегиң дерегине говача мейданларында майрылмагыны, ят иллерде эгни халталы йүк чекмегини, базар мейданларында гума булашып, гүне көйүп отурмагыны хем исләмзок. Эмма хэзир олар өзлерини жуда арзан сатырлар, гүзеран үчин сер-сепил, гар ер болярлар. Олар үчин окув жайлары япылды, иш ерлери петикленди ве бу ягдай довам этдирилйәр. Түркмен аялы Ныязовың дөврүнде өмүр гөрүлмедик, диле алып болмажак масгарачылыга салынды.

Байрым гүнүнде биз хич кимин йүрегини чиширмек исләмзок. Йөне хакыкатдан, догры сөзден улы гутлаг ёкдугуна велин чындан уйярыс. Түркмен аял-гызлары бу гүн айылганч инфармацион вакуумда. Олары алдамак, гүң хем надан сакламак, пикирленмек, акыл етирмек, нетиже чыкармак, денешдирмек укыбындан махрум этмек үчин режим серишде гайгырмаяр. Байрамчылык гутлагы билен билеликте биз өз илдешлеримизе шу сөзи айтмакчы. Дүнийәде аяллар биздеки ялы агыр яшаноклар. Бизиң хэзирки гөрүп отуран еримиз Норвегияда аяллар овадан дашары юрт машынларыны сүрүп йөрлер, ислән эшиклерини сатын алярлар ве ислән ерлерине гидип дынч алып билйәрлер. Дөвлет олары ишлесе-иш, окаса-окув билен долы үпжүн эдйәр, нәче ислесе, нәче вагтлык ислесе пул берйәр. Эгер аял өйде отурса, ишлемесе, оңа дөвлет көмеги берилйәр, чага серетсе-де етерлик пул берилйәр. Чага доглан бадына дөвлет аладасы билен гуршалып алынар. Чагалар үчин бирвагткы СССР дөврүндәки ялы, 16 яша ченли, айда йүз элли доллар говрак пул берилйәр. Чагаларың окувыны дөвлет өз бойнуна аляр, медицина гөзегчилиги хем шейле. Дөвлет тарапындан ене бир топар зерур шертлер дөредилен. Окажага, билим алжага, хүнәр өвренжеге, бир иш этжеге улы мүмкинчиликлер бар. Аяллар кырк яшдан сонам университетте гидип билим алып билйәрлер. Я-да ислеселер дашары юртлара сыяхата гидйәрлер.

Түркменде “Кыркдан соң дугар өвренип, габрыңда саз чалжакмы” диен сөз бар. Бу сөз түркмениң хич вагтам бир узак яшамандыгының аламаты. Эмма Норвегияда 80-90 яшлы гаррылар аякларына красовка гейип, дага чыкышып, арча-керкавлы токай ёдажыкларында ылгашып, тигир сүршүп

йөрлөр. Оларың эсасы аладасы арасса ховадан көпрэк дем алмак хем херекетде болмак. Норвегияда адамлар узак яшарлар, 80-90 яш өмрүң актив дөври хасапаяр, йүзден аңырда йөрөмөкден галышанлар хем моторлы коляскалыжа гезишип йөрлөр.

Аяллар биздәки ялы чүтеже, гарақөйүжек дәл, ики метре голай бойлары бар. Эркеклер билен биле фотбол, волейбол ойнарлар, каратэ гатнаярлар. Нахар-шор биширмәге вагт сарп этмеги халамаярлар., магазинден тайын затлары алярлар я-да ресторанлара гидйәрлер. Азык дүканларында йүзлөрче тайын нахарлар сатылар, олары сатын алмага ислендик норвегиялының гурбы етйәр. Улы затлары кредитте алярлар ве бергилерини өмүрлериниң ахырына ченли үзселерем хаклары бар. Эгер үзүп етишмеселер, ол гечилйәр. Гарры аяллар яшлара гөрә-де говы гейинйәрлер, говы машинлар мүнйәрлер. Йүзи йыгырт-йыгырт, яшы йүзден яшан аяллар чага ялы гамсыз гүлйәрлер, аладасыз яшаярлар. Биз бу затлары айдып, түркмен аял-гызларының агзыны сувартжак боламзок, дине оларың өз өмүрлерини жуда арзан көйдүрйәндиклерини, бир гезежик берлен яшайшы нәхили хор гечирйәнлерини билмеклерини ислейәрис. Хайп, бизде хич хили аяллар херекети, жемгыетчилик гурамалары ёк. Аялларың хак-хукуклары угрунда гөреш

алып бармак пикири хем ёк диерлик. Йөне шунсуз өсүш хем өнегидишлик, аң тайдан өзгериш болармыка? Бизиң аял-гызларымыз багты кимдир бири гетирип берер өйдйән болсалар, гаты ялңышярлар. Олара хич ким багты гетирип бермез. Гайта олар өз гөрешлери, билим-соват дережелери билен тутуш бир халкы өне әкидип билерлер. Эгер гул-кайыл болуп отурсалар, ылма-билме, аң-дүшүнжә шу гүнки ялы бипарх болсалар, бүтин бир халкың бисоватлашмагына, наданлашмагына хем өзүни хеләклемегине, дүнйә өсүшинден хол алловаррада галмагына ярдам берерлер. Шонуң үчинем биз олара шу байрамчылык гутлагы билен өз багтыңыз угрунда гөрешин, оқаң хем дөвре, дурмуша дүшүнжәк болуң, халта гөтермек, гума булашып зат сатмак, йүкчүлик хем хаммаллык этмек адам өмүрүнде етилгисиз дереже дәл диймек ислейәрис. Бизиң овадан хем акыллы гелин-гызларымыз бар! Олар окамалы, өсмели! Хич бир жәхтден хор-хар, өзүче ёга хызматчы гырнак болмалы дәл. Гырмызы бәгүллериниң ичине гыммат машинлы кейп чекмәге баран азгынларың аяк астында депеленен яз гүллери ялы, вагтындан ир солуп галмалы дәл. Биз олара хакыкы азатлык, хакыкы багт арзув эдйәрис. Себәби олар ялан азатлыктан, галп багтдан биреййәм дойдулар.

Байрамыңыз гутлы болсун, эзиз энелер, аял доганлар, мәхрибан әжигилер!

“Юрт”. Норвегия. 8.03.99.

Ынсан сораша-сораша!

“Юрдун” анкетасы

Хорматлы илдеш!

Түркменистаның халкы соңкы еди йылда башизмиң элинде голы баглы, аягы гандаллы есир халына дүшди. Ол не аңлы-башлы херекет эдип билйәр, не пикир эдйән задыны айдып-дийип билйәр, не-де ислән ерине гидип-гелип. Юрт сөзүң долы манысында даргадылар хем тоздурыйлар. Миллетиниң гелжеги огурланяр, окув-билим женаятчылыккы чәклендирилди. Башизм хемме угурларда

өз хөкүмини йөрөдйәр ве юртдакы интеллектуал потенциалы өзүне вепалы я-да вепалы дәллигине гарап сечип-сайлаяр. Журналистиканың, әдебиятың, сунгатың, ылым-билим эдараларының векиллерини аяк астына салып депелейәр ве хаку-нәхак өзүне гуллуқ этмәге межбур эдйәр. Полиция хем милли ховпсузлык гуллугы башга пикирлилери хемише гөз астында саклаяр. Хөкүмет олары өз газетлеринде миллетара хем тиреара жетлиги өжүкдирижилер, агзалачылык ислейәнлер, булагайлар, йылан-ичянлар, дамарында түркмен ганы акмаянлар, дөнүклер, халк душманлары, жуда башга зат тапмадык ягдайында болса,

дүшевүнтли везипе берилмәнсоң өйкеләнлер атландыяр хем-де йөнекей халкы оларың голайына бармаз ялы этмегиң чәрелерини гөрийәр. Нетижедә, совет йылларында етишен ылымлы-дүшүнжели профессионаллар әхли угурларда ишден гыракладыяр ве дилетантлара гиң ёл ачыляр. Юртда агыр ахлак кризиси дөрөйәр. Адамларың арасында бир-биреге йигренч, бахыллык, ынамсызлык көпелйәр. Илат адалатың дабараланжагына, говулыга ынанмаяр, бу угурда херекет этмекден өлер ялы горкяр. Яланчылык, талаңчылык, огурлык, женаятчылык, нешекешлик, желепчилик, паракорлук, залымлык адаты зада өврүлйәр. Ар-намыслылык, утанч-хая юкаляр, мертебе сакламак, халк ичинде пес гөрлен ялынжаңлык, адам сатмак, эжизе ганымлык этмек, чагаң, гаррың, начарың, дул хатының, майып-мүжрүбиң хакыны иймек, бергиңи бермезлик, бимессеплик, лебизсизлик ялы кәрлере баш гошмак айып гөрүлмейәр. Ачлык, кеселчилик, чага өлүми өсйәр, адам өмрүниң ортача узаклыгы, чага доглушы барха песе гачяр.

Байлыгы ере-гөгә сыгмаян абадан юрды бары-ёгы еди йылда ач-яланачларың хем гедай чагаларың эл серйән ызагалак үлкесине өврен башизм өз сыясы гаршыдашларыны иследигиче дәлиханада сакляяр, урдурып-енчдирйәр, өйүнде кенбечи гоюп, өй туссагына айландыяр (Дурдымырат Хожамухаммет), түрмә басыр ве шол ерде уруп өлдүрйәр хем өзүниң бу женаяты барада дыммак билен питжиң атяр (Чарымырат Гуров), энчеме йыллап гынап, ач-сувсуз саклап, кеселледип, өлүм халында түрмеден бошадяр (Гулгелди Аннаныязов, Гурбанмырат Мәмметназаров, Худайберди, Аманмырат Амандурдыевлер, Какамырат Назаров...), дашары юртлардан огуллап гетирийәр ве галп иш дүзүп газамат эдйәр, түрмәниң ичинде өз гурнан првокациялары эсасында гошмача йыл кесйәр (Хошалы Гараев, Мухамметгулы Аймырадов), илинден гачгак болмага межбур эдйәр (Абды Кулыев, Халмырат Сөйүнов,

Ширалы Нурмырат, Сапар Ыклымов, Худайберди Халлы, Акмухаммет Велсапар, Шөхрат Кадыров, Мәммет Сөхет, Гаража Гаражаев, Мырат Эсен, Ёвшан Аннагурбан, Пендигулы Акмәммедов, Гуванч Гере, Жумамырат Кыясов, Мухамметгелди Бердиев, Оразмухаммет Ыклымов), гарашсыз газет-журнал чыкаржақлары ёк гүнлере дучар эдйәр (“Даянч” журналының редакторы Мухамметмырат Саламатов), өз хүнәри боюнча ишлемек, юрдуң чәгинде чап эдилмек хукугындан кесйәр (Рахым Эсенов, Тиркиш Жумагелдиев, Ашыргулы Байрыев, Мухаммет Мыратлыев, Аман Гоша, Юсуп Хыдыр, Акмырат Гарлы, Ашырмухаммет Сары...), партия дөрөгжеклерин, халк херекетини эсасландыржақларың ызында хемишеллик гөзегчи гойяр (Нурберди Нурмәммедов, Ёвшан ага...), режиме гаршы бир агыз сөз айданың тутуш небересини серсепил эдйәр (Аймәммедовлар), ынанжындан дөндерип, ил масгарасына өвүрйәр (Байрам Жүтдиев, Наргылыч Хожагелдиев) ...

Башизм ишсиз хем ач-яланач галан миллети неше сөвдасына итерйәр ве түрмелерден гечирйәр, юрды дүшүрен ягдайы барада хич киме хасабат бермейәр. Мунуң терсине, ызыгидерли сапаршоу-йыгнаклар гурнап, өз беллән эмелдарларыны масгаралап чалшырмакда рекорд нетижелер газаняр ве гүзеран аладасындан аңкасы ашан миллети ялан вадалар билен алдамагыны довам этдирйәр. Хич хили сыясы-ыкдысады эсасы болмадык программалары я-да программа меңзеш затлары йүзе тутяр ве вагтың гечмеги билен озалкы программасына дерек башга бир шонуң ялы алдавчылыгы өңе сүрийәр. Шу алдавчылык билен дең дережеде-де шахсыетпаразлыгы, дийдимзор диктатураны байдак эдип депесине гөтерйәр. Шол диктатураның адындан хем эден-этдилик, коррупция, биканунчылык канунлашдырыляр. Ёкары дөвлет чиновниклери хем олар якын адамлар бимөчбер улы байлык топлярлар, илат гара чөреге мэтәч ягдая салыняр. Оба хожалыгы өндүрилен өнүме дөвлет тарапындан эчилик эдилмеги хем жуда ужыпсыз хак төленмеги, сув десгаларының идегсизлиги, малиелешдиришиң халыс ужыпсызлыгы себәпли чөкди,

ёлбашчыларың бисоват ыкдысады сыясаты зерарлы завод-фабриклер ятып галды. Ишсизлик хем неше сөвдасы тутуш юрды габсап алды. Түрмә дүшмек хем түрмеден чыкмак деңечер бир зада айландырылды. Атылан атылды, атылмадык түрмелерде ятыр. Хукук горайжылар дийилйәнлер болса, парашешгеш алып, бетбагт халкың аркасындан гөненип галдылар. Түркменистан диен дагы-дүзи, гумычөли етик ажап бир юртда диктаторың ады дакылмадык, хейкели дикилмедик, сураты асылмадык ер галмады. Диктатор өзүни әхли ылымларың докторы дийип ыглан этди, пыгамбер хем аллатагала болуп чыкды, өз-өзүне үч гезек гахрыманлык берди, етмиш метрлик белентлиге галдырылан хейкелини гызыла гапладып, ене “мени кән өвйәңиз, бейтмән инди” дийип, боялан сачыдыр гөвхер йүзүклерини сыпалап, гелин нәзини эден болды.

Хеләкчиликли ягдайдан чыкмагың эсасы шерти хөкмүнде бүтин дүйә боюнча ыклар эдилйән демократик реформалар, азат базар гатнашыклары, сөз, пикир, метбугат азатлыгы, көппартиялылык, ынсан хукукларына сарпа гоймак, хеммә дең берк канунчылык биз үчин хенизлер узакдакы багт болуп гөрүнйәр. Биз шу агыр ягдайда түркмен халкының ичинден чыкан огул-гызларына йүзленип, Түркменистан хем түркмен халкы барада эдйән пикирлерини “Юрдуң” окыжылары билен пайлашмакларыны хайыш эдйәрис. Әйсем, түркменлер ХХI асырда азат яшамалымы я-да башизм гулчулыгы олары ене асырлык бетбагтлыкларың гирдабына ымыклы чүмдүрерми? Сиз бу барада нәхили пикир эдйәрсиниз? Белкиде биз нәхак ховсала дүшйәндирип, Түркменистанда кадалы өсүш хем өзгериш процесси баряндыр, Ныязов мамладыр, биз бимамладырыс я-да жемгыетиң өсүш канунларына догры дүшүнйән дәлдирип?! Эгер шейле пикир эдйән болсаңыз, бу барада хем айдып билерсиңиз. Дыммагы сайлап алсаңыз я-да сорагларың дине кәбирине жогап

берсеңиз хем хақыңыз бар. Шейле-де бир-бирини гайталаяндыр өйден сорагларыңыза жогап бермекден сакланып билерсиңиз. Йөне айдара пикири барлар бу башлангыжы ил бәхбидине пейдаланмага чалшар диен умыдымыз бар. Себәби биз бу пикир алшыкдан бош гыкылыга, бир-биреги эсассыз айыпламалара, пөвхе шыгарлара дәл-де, делилли хем анык, аң илерлемелерине ве өзара якынлашма тәсир этжек пейдалы гүррүңе гарашярыс хем-де “Юрды” иш билен голдамагыңызы хайыш эдйәрис. Бу гүррүңчилиге өзүни түркмене дахыллы хасап эдйән ислендик адам гатнашып билер.

1. Хәзир түркменлерің аглабасы юртдакы сыясы-ыкдысады ягдай барада сесиңи чыкармалы дәл, башыңы япырып, дине өз гүзеран аладаларың билен болмалы диййәрлер. Сиз нәхили пикирде? Айтмалы-диймели, пикир алышмалы, жемгыетчилик гатнашыкларында ачык платформа дүзгүнлерине эермели диен пикири голдаярсыңызмы?
2. Илкинжи нобатда хайсы меселелери ара алып маслахатлашмагы мөхүм хасаплайрсыңыз?
3. Диктатура гаршы бирлешиги нәхили эсасларда мүмкин дийип хасаплайрсыңыз? Тире-тайпа векиллериниң арасында везипе хем орун пайлашыгы, бирлик, агзыбирлик хақындакы чагырышлар эсасындамы я-да пикир, гарайыш, анык ишлер эсасында?
4. Энергия ресурслары баханасы билен Гүнбатардан, хусусан-да АБШ-дан голдав тапмагы башизмиң өмрүни узалдар ве режимің хас беркемегине, онуң нетижелериниң халк үчин хас агырлашмагына гетирер диен пикире нәхили гараярсыңыз?
5. Ныязовың режими Гүнбатар юртларының ыкдысады бәхбит арамакларындан улы пейда тапяр дийип пикир эдйәрсинизми?

6. Ныязов өмрүни ахырлаянча хәкимлиги саклар, онуң гаршысына чыканлары халк хич вагт голдамаз, себәби ол демократия тайын дәл ве сыясы гөреш үчин бишмедик диен пикире нәхили гараярсыңыз? Халк өз-өзүнден бишишер өйдәрсинизми?
7. Ныязовың хәкимлигиниң соңы юртда граждән жетлигине гетирип билерми? Башгача айдыланда, Ныязов дөврүнде баян хем ил өңүнде айыплы болан адамлар режими горажак болуп жемгыети булашдырып билерлерми?
8. Түркменистаның икинжи президенти ким болар, башычыларданмы я оңа гаршылардан? Бу икарада ылалашык, компромис мүмкинми?
9. Түркмен языжыларының кәбири бизиң халкымыз жан чекениңе дегйәрмикә бери диен әхеңде чыкыш эдйәр ве бу пикир режим тарапындан яшырынлык билен голданылар. Түркменлериң алтмыш-етмиш проценти махлук, хич зада дүшүненок ве пикирленмек укыбындан махрум, шонуң үчинем оларың дине йигрими процент чемеси адам ялы яшамага хаклы диен пикире нәхили гараярсыңыз?
10. Бизиң халкымыз өз хәкимине мынасыпмы? Хер халк өз хөкүмдарына мынасып, түркмен өз аң дережесине гөрә яшай, ол хич вагт галкынмаз ве өз багтыны гөрешип газанып билмез диен пикире нәхили гараярсыңыз?
11. Бизде везипә етен хаку-нәхак өз илен-чаланларыны голдамалы, биканун ёллар билен байлык топламалы, ислендик ишиң кануны гирдежисинден башга огурланян ери, яшрын непи болмалы, кадалы хем кануны ягдайда говы яшамак мүмкин дәл дийлип пикир эдилйәр. Бу пикир халк ичинде-де берк орнан. Шонуң үчинем бизиң халкымыз парахорлуга, везипе эелериниң эден-этдилигине кадалы бир зат ялы гараяр хем-де везипә етип, “өз хакыны алып билмедиклери”, улы хем гөзилгинч жай салынмадыгы, овадан машынлар мүнмедиги, дабаралы той тутмадыгы, өмрүниң ахырына ченли етжек байлык топламадыгы налажедейин хасаплаяр. Бу барада сиз нәхили пикирде?
12. Түркменистан Эйран, Россия, Өзбегистан үчбурчлугында асырларбойы асгын хем аягасты ягдайда болуп гелди, инди шол ягдай үйтгәр өйдәрсинизми?
13. Эйран, Овганыстан, Азербайжан, Өзбегистан, Газагыстан, Россия ялы демократиядан узак дөвлетлериң тәсир мейданында Түркменистанда демократияның дабараланмагы мүмкинми?
14. Түркменистанда демократияның дабараланжагына ве хукук дөвлетиниң гурулжагына ынанярсыңызмы я-да умыт эдйәрсиниз? Бу угурда нәхили тагаллалар этмели?
15. Адалат өз-өзүнден дабараланар я-да СССР йыкыландакы ялы ничиксидир бир гудрат болар дийип гарашярсыңызмы? Түркменистанда демократияның дабараланмагы үчин дашардан көмек гелер өйдәрсинизми?
16. Дүрли дөвүрлерде дашары юртлара дүшен түркменлери юрда чагырмалы дийип хасап эдйәрмисиниз?
17. Халк ичинде озал умыт билен гаралан Түркийә, Гүнбатар демократиясына ынамсызлык өсйәр. Түркменистанда олары шу гүнки режимиң голдавчылары хем огры шәриклери хасаплаярлар. Сиз бу барада нәме пикир эдйәрсиниз?
18. Ил-юрдуң абадан яшайша етмеги, Түркменистанда азатлыгың ве канунчылыгың беркарар болмагы

- үчин илкинжи нобатда нәме этмели дийип пикир эдйәрсиниз?
19. Түркменистаның сыясы мейданында гөзе илйән адамларың хеммеси, хәкимиятдәкилер хем олар оппозициядакылар дең дережеде налажедейин хем күтек, себәби оларың хич бири эмеле гелен гелен ягдайдан анык чыкалга гөренок диен пикире нәхили гараярсыңыз?
 20. (Эмиграциядакылар) Юрда гайдып бармак ислейәрсинизми я-да дашары юртда өзүңизи хас рахат дуйярсыңызмы?
 21. (Эмиграцияда дәллере) Юртдан гитмек ислейәрсинизми я-да хер хили агырам болса өз юрдунда яшамалы дийип хасап эдйәрсинизми?
 22. Демократияның әсасы шерти болан сөз ве метбугат азатлыгыны голдаярсыңызмы? Эгер голдаян болсаңыз, нәхили голдаярсыңыз? Танкыда, өзүңизиң я гарайышларыңызың танкыт эдилмегине нәхили гараярсыңыз, нәдогры хасаплан пикирлериңизи айдан кишини душман хасапаярсыңызмы, метбугат, эфир аркалы пикир чакышдырмагы, жеделлешмеги хакыката етмегиң нетижели усулы дийип билйәрсинизми?
 23. Өзара гатнашыкда ве оппозицион гөрешде мекдеп окувчыларының, хусусанда кичи клас гызжагазларының арасындакы “Мен пыланы билен сөгүшли, сенем шонуң билен гүрлешме” диен принцип кабул эдерликлими?
 24. Ныязов түркмен мен-менлигиниң, гедемлигиниң, бисоватлыгының, бахыллыгының, горкаклыгының әхлумумы ве жемленен гөрнүшде йүзе чыкмасы диен пикире нәхили гараярсыңыз?
 25. Бизиң хер биримизиң бейнимизде кичижик Ныяз хан отыр, шондан илки айратынлыкда, соң умумылыкда сапланып билмейәнлигимизем өлүмликли дердимиз диен пикир билен ылалашарсыңызмы?
 26. Башизми төтәнлик хасапаярсыңызмы? Халк башизми нәме үчин сессиз голдаяр? Башизм биз үчин совуклан хем хасы адамың хапа бурны ялы бир зат, оны арассалап етишип хем боланок, кесип айрып хем, дем алдырып-да гөнөндириенок дийәнлере нәме айдарсыңыз?
 27. Америка Түркменистанда демократияны ызыгидерли голдар дийип пикир эдйәрсинизми я-да Россия, Эйран тарапларының хайбаты рүстем гелерми?
 28. Түркменистандакы кризисе диңе Ныязов гүнәкәр дийип пикир эдйәрсинизми?
 29. Түркменлери өз ичинде ачгөз, небсине эжиз, шөхратпаказ, гөрип, бимессеп, надан халк хасап эдйәнлер көпелип баряр. Сиз нәхили пикирде?
 30. Түркменлериң узак тарыхы дөвүрлерден бәри ызагалак хем чаламыдар яшамагының баш себәби нәмеде?
 31. Түркменистандакы ишсизлик хем нешекешлик, миллетиң эл-аягында боланжа серишделериң хеммесиниң диен ялы өли капиталы өврүлмеги халкы табынлыкда сакламак үчин йөрите эдилен затлар диен пикире нәхили гараярсыңыз??
 32. Өзүңизи берк хем ызыгидерли демократик гарайышлы адам хасапаярсыңызмы?
 33. Ил-юрт бәхбитлери үчин “өз үстүңизден әтләп билермисиңиз”, компромис, ылалашык, ынанчларыңдан хем гарайышларыңдан ыза чекилмек дийип нәмелере дүшүнйәрсиниз?
 34. Түркменистанда огурлыга, парахорлуга, нешекешлиге гаршы гөрешмек, хакыкаты язмак хем голдамак халкың улы бөлегини өзүңе душман этмек, бу юртда хич

- ким догры ишлэп, ягны дүрс угры берк тутуп узак гидип билмез, хөкман Ныязов ялы гышармалы хем эгри-бугры гитмели болар диен пикире нәхили гараярсыңыз?
35. Миллет нәме үчин өз жанкөөрлерини биленок, голданок ве оларың нәхак төхметчилик хем хапа сөзлер билен масгараланмагына, шонуң ялы-да өз ыкбалына бипарх гараяр?
36. Түркменистанда соңқы еди йылда говы эдилен ишлер бармы?
37. Түркмени инди гарашсызлықдан озалкы етен дережесине гайтарып элтмек мүмкин дәл, ол бащаклыгына келеменләп гайтды

- диен пикире нәхили гараярсыңыз?
38. Милли аңы гайтадан дирилтмек үчин нәхили механизм зерур?
39. Түркменлериң ичинден хакыкы демократларың көпчүликлейин өсүп етишмеги үчин нәме этмели дийип пикир эдйәрсиңиз?
40. Ене нәхили сораглар берилмегини ислейәрсиңиз, өзүңиз нәхили мөхүм пикир айтмакчы?

(Жогаплары, редакциянын мүмкинчиликлериңиз чәклилигини назара алып, мүмкин болса, компьютер дискетасында иберсеңиз (DOC) миннетдар болардык.)

Хормат билен, ил-юрт бәхбитлери үчин дөредижилик хызматдашлыгына чагырян "Юртчулар".

Түркменлер ве цивилизация

Шохрат КАДЫРОВ

БАШИЗАЦИИ и ОБСЕ

*Не спрашивай о ком звонит колокол,
может быть он звонит по тебе
Эрнест Хемингуэй*

Миновало 7 лет крушения СССР последней империи мира. Главного события мировой истории конца XX века. Последствия неоднозначны и еще долго будут напоминать о себе и в России, на Востоке и на Западе. Путь к демократии и свободному, открытому обществу бывших республик СССР оказался тернист и не так прямолинеен, как казалось многим в начале.

Президент Туркменистана не устает утверждать, что его народ не готов к демократии. Но на самом деле все выглядит иначе. Благодаря слепому повиновению "традиции соблюдать традиции" туркменское общество оказалось в тисках жесткого авторитаризма. Ведь на таком поле законопослушания можно посеять разные семена, отравить его ядохимикатами, воспитать молодое поколение с интравертным мышлением, сознанием

национальной исключительности и т.п. Блокируйте авторитаризм и на этом же поле законопослушания взойдет совсем другой урожай.

Неготовность азиатов к демократии - миф. Если не к демократии, (т.е. свободе индивидуального выбора), то к правовому государству (дисциплине закона), азиатское население психологически готовилось веками. Разве может быть не правовым народ который беспрекословно поклоняется всем семи заповедям сформулированных мировой религиозной мыслью ("не убий", "не укради", "не прелюбодействуй" и др..), уважение к старшим по возрасту, коллективного обсуждения и др.

К демократии оказались не готовы не народ, а коммунисты. На смену большевизации (империи большевиков-коммунистов) Башизация - авторитаризм разных мастей и национальных физиономий. Крайним вариантом пост-советского авторитаризма является режим в Туркменистана во главе с Туркменбаши - глава всех туркмен. Ранее Туркменбаши этого Сапармурат Туркменбаши туркменский наместник Москвы в Туркменской Советской Социалистической республике, первый секретарь коммунистической партии Туркменистана.

Ныне - узурпатор всех ключевых должностей и званий независимого Туркменистана.

Башизация присуща в той или иной степени всем республикам бывшего СССР, но особенно характерна для тюркского пояса бывшей империи: меньше в Татарстане, Казахстане и Киргизстане, больше в Узбекистане и Азербайджане и особенно сильно в Туркменистане, где дело идет к созданию квази-монархии. К примеру, чем отличается положение заключенных в тюрьмах политической полиции в Азербайджане и Туркменистане? Разница многократная: в Азербайджане заключенным дают прогулку на воздухе по 10-15 минут, но каждый день, а в Туркменистане, как вспоминает туркменский писатель Евшан Аннагурбан (ныне житель Бергена) - только раз в неделю! В Киргизстане заключенные курят табак, а в Туркменистане... сушеных тараканов! В Узбекистане после распада СССР были проведены хотя бы символические альтернативные выборы президента, а в Туркменистане, напротив, они отложены до 2002 года. Мне приходилось участвовать и видеть как происходит безальтернативное избрание Туркменбаши. По туркменским правилам, если даже в урну опущен бюллетень без ответа "за" или "против", такой бюллетень счетная комиссия принимает как проголосовавший "за"! Так что все зависит не от мнения людей, а от числа опечатанных в типографии бюллетеней! Вы спросите, а куда смотрят международные наблюдатели? Отвечу, их просто не было. В Казахстане больше демократии, чем в Туркменистане, там альтернативные выборы президента, но, как показали недавние пере выборы, от политических соперников президент Назарбаев заранее обезопасил себя тем, что завел на них уголовные дела.

На месте умершего СССР появилось Содружество Независимых Государств (СНГ). Государства-члены СНГ приняли тысячи совместных

документов, но действует из них единицы. Прежде всего, соглашение о выдаче преступников (читай и политических оппозиционеров-эмигрантов). Именно поэтому упомянутый выше соперник президента Узбекистана на президентских выборах, ныне вынужден скрываться в Турции. Подавляющее большинство видных представителей политической оппозиции республик пост советской Центральной Азии проживает в Западной Европе и странах Скандинавии. Те кто не успел теперь сидят в тюрьмах, как например жители Москвы Х.Гараев и М.Аймурадов, арестованные в Узбекистане и депортированные в Туркменистан, приговоренные практически к пожизненному заключению, якобы за подготовку террористического акта против высших лиц.

Там, где нет никаких поводов, чтобы обвинить человек в преступлении, поступают по другому: в соседнюю страну выезжает бригада сотрудников политической полиции и под видом хулиганов терроризирует политических противников (избивает их на улице, врывается в их дома, охотиться на членов семьи и пр.). В таком положении ждут своей участи стать жертвами политического террора многие эмигранты из Центральной Азии в Москве, люди с образованием, несколькими профессиями, есть среди них прекрасные эксперты азиатских дел (например, известный доктор этнографии, блестящий знаток среднеазиатской специфики М.Бердыев или бывший сотрудник военной контрразведки в Афганистане, долгое время тайно, а ныне явно работающий в нашей оппозиции, полиглот О.Ыклымов, один из основоположников первых независимых журналов среднеазиатской оппозиции Дж. Киясов и др.) Кое-кто выезжает по приглашению и остается, но обрекает себя на участь долгой разлуки с семьей и столь же долгого ожидания решения вида на временное жительство (например, храбрый член туркменской оппозиции, талантливый молодой художник Пендыкули Акмамедов, ныне живущий в Намсусе). Увы, их зов о

помощи к странам Запада не всегда бывает услышан и они не получают разрешения на убежище.

Безусловно, страны Запада многое сделали для крушения империи СССР, но еще больше им предстоит сделать для блокады башизации. Активное сотрудничество с Туркменбаши Франции (которая строит ему дворцы), с Англией (которая печатает ему деньги), а в последнее время и с США, которая рассматривает Туркменистан как плацдарм возможного воздействия на Иран, заставляет предположить, что Западу все равно с кем торговать и развивать отношения. Иначе как объяснить, что Туркменбаши, который со второй половины 90-х гг. держит первое место в мире по числу казней (в расчете на душу населения) стал Почетным Гражданином города Антерпена.

Но вот заболел президент Азербайджана Г. Алиев (с 1969 г., с небольшим перерывом, руководивший страной) и где гарантия, что крупные западные контракты и инвестиции сохранят свою силу? Прямо скажу, нет таких гарантий. Аналогичная ситуация складывается в России. Президент Туркменистана ложиться в клиники Германии и США ежегодно и по несколько раз в год. Так что стабильность постсоветской башизации это мнимая стабильность.

Неоколониальные режимы в постсоветской Центральной Азии удерживающиеся у власти благодаря бывшей метрополии (Москвы) и иностранных компаний. Но такое положение рано или поздно кончается конфликтом власти с народом. Неужели кому то из норвежцев, французов, немцев доставляет удовольствие смотреть на последствия таких гражданских конфликтов, наполнивших их страны беженцами? Конечно, нет. Нет, скажут сами беженцы, т.к., по большому счету, никакое западное благополучие не залечит ран от

потерянных близких, от разрушенного дома, от полного разрыва с родиной.

Только на 7 году после объявления человека высшей ценностью в качестве статьи в Конституции страны туркменские власти, с большим нежеланием, можно сказать проснулись, и разрешили открыть в Ашхабаде постоянный международный офис Организации по безопасности и сотрудничеству и соблюдению прав человека. На самом же деле, все семь лет в Туркменистане готовились к этому дню, так как все эти месяцы и годы проводилась политика массового устрашения населения и сегодня в Туркменистане не осталось ни одной семьи члены или родственники которой не прошли бы через застенки тюрем и лагерей Туркменбаши.

Репрессивная политика Туркменбаши - это модифицированный сталинизм. Даже те, кто остается на воле чувствуют себя заключенными большого концлагеря. Согласно официальным признаниям на имя Президента Туркменистана пришло только за последнее время около 20 000 писем большая часть которых посвящена нарушению прав человека со стороны правоохранительных органов страны. Конечно и среди полиции есть трезвомыслящие люди. Один из них, полковник, начальник штаба Полицейской Академии Ата Аймамедов посмел легко покритиковать президента в частной беседе и на следующей же день он был заключен в тюрьму, пострадали также все его братья и сестры - также сотрудники правоохранительных органов.

Да, Туркменбаши поощряет доноительство в любом виде. Вероятно, Туркменбаши полагает, что доноительство должно стать хорошей заменой свободной прессе и контролю со стороны общественных организаций. Во всех населенных пунктах, на улицах, в учреждениях расставлены специальные почтовые ящики для доноительства.

Если представить себе одну из функций деятельности офиса ОБСЕ в Туркменистане, как сбор жалоб населения на нарушения прав человека, то Туркменбаши заранее позаботился об

организации такой же туркменской службы в виде недавно принятого Закона об обжаловании гражданами действий должностных лиц и специального подразделения в аппарате Президента. По существу, задача этой организации поставить под контроль работу ОБСЕ в Туркменистане, а исключительных случаях и скомпрометировать ее работу.

Аналогичную цель преследовало создание в декабре 1995 году в Туркменистане Национального института прав человека, демократизации общества и государства "с целью выполнения международных обязательств Туркменистана и проведения исследований в области прав и свобод человека". Также как и все остальное, под патронажем Президента Туркменистана. Основная функция института, сформулированная самим президентом, навести порядок в тюрьмах Туркменистана, вести надзор за правомерностью репрессивной деятельности органов полиции. Другими словами, полиция арестовывает, а сотрудники Института демократии готовят списки амнистируемых. Деятельность такого органа стала крайне необходимой, т.к. численность заключенных в Туркменистане во сравнении с советским временем увеличилась в десять и более раз (оценка, официальных данных нет). Тюремь Туркменистана не готовы для приема такого числа заключенных и потому стало традицией ежегодно объявлять массовые амнистии. Вряд ли Институт туркменской демократии будет сотрудничать с офисом ОБСЕ в Ашхабаде. Формально это будет так, но на деле им будет сделано все для того чтобы затруднить работы сотрудников международной миссии под различными бюрократическими и другими предложениями. Логика тут проста: если ОБСЕ покажет что в тюрьмах не порядок, то зачем тогда Институт демократии? Кстати, одновременно с открытием Института демократии, в том же 1995 году, Туркменистан объявил себя

нейтральным государством, в тайне надеясь, что все остальные государство будут нейтральны к творимому в Туркменистане беззаконию.

ОБСЕ не может, к примеру, опереться на деятельность добровольных общественных организаций. Сразу же после принятия декоративно-демократической новой Конституции в мае 1992 года действие ее демократических статей было приостановлено 10 лет (до конца 2002 года). Не разрешается собирать митинги, создавать партии, издавать независимые газеты и пр. Введен комендантский час, запоздавших попасть домой после 9 часов вечера арестовывают на улицах. С 1 января 1999 года Президент Туркменистана объявил мораторий на смертную казнь, который в любой момент может быть отменен. Одновременно дана рекомендация школам водить детей в тюрьмы на экскурсии! Одновременно эти же дети во всех школах и детских садах Туркменистана начинают свой день с торжественной клятвы на верность С.Ниязову.

Особо следует сказать об общественных организациях, которые могли бы помочь ОБСЕ работать в Туркменистане. Даже деятельность таких, в советское время созданных, профессиональных организаций как творческие союзы композиторов, архитекторов, писателей и пр. после обретения независимости была свернута. Председатели союзов получили кабинеты в министерстве культуры, но никаких собраний, конгрессов и пленумов не проводится. Особенно репрессии против добровольных организаций видны на примере "Русской общины", которая добивается регистрации с мая 1992 года. Российским посольством в Ашхабаде ее работа признана полезной, т.к. они занимаются в основном подготовкой русских к переселению в Россию. Но туркменские власти еще более ужесточили свое отношение и буквально на днях посадили в тюрьму КГБ сопредседателя этой организации Вячеслава Мамедова за разжигание национальной розни.

Международные правозащитные организации создавались в демократической

Европе и способны осуществлять хоть сколько-нибудь эффективный контроль по соблюдению за правами человека только при наличии элементарных демократических свобод в обществе. Нарушение прав человека в Туркменистане возведено в ранг государственной политики и поэтому вопрос с правами человека в

Туркменистане прежде всего должен решаться методами большой политики.

Редакциядан: Түркмен тарыхчысы Шөхрат Кадыровың бу макаласы, “Юрдуң” гечен санында хабар бершимиз ялы, Норвегияда етмиш мұң говрак тираж билен чыкян “BERGENS TIDENDE” газетинде (16.02.99) чап болды.

Дервайыс гүррүң

НӘМЕ ЭТМЕЛИ? КИМ НӘХИЛИ ПИКИРДЕ?

***“Меркези Азияның постсовет
дөвлетлеринде адам хукукларының
бозулмаларының пидаларының халкара
фондуның” президенти Сапар
Ыклымов билен интервью (Довамы.
Гүррүңдешилигиң өңи “Юрдуң” 3-4-нәжи
санларында.)***

*Сораг: Сапар ага, гепиң гердишине,
окыжылара өзүңиз барада-да бирки агыз
айтсаңыз?*

Жогап: Өнки ягдайлары окыжылар айтманымызда-да билйэндирлер. Шу вагт мен Швед хөкүметиниң чөрегини иййәрин, ягны шу дөвлетиң социал көмегине яшаярын. Бу көмегиң бир чага ве әр-аяла дүшйәни 1600 доллардан сәхел көпрәк. Яшаян шәхеримиң ады Умеа, илат саны даш- төвереге билен хасап әденде йүз мұң чемеси, йыллык бюджети бир миллиард доллара гаты голай. Ине, шу-да деңешдирмәге садажа бир мысал. Бизе берилйән пул ишсизлере берилйән пул билен дең. Түркменистаның ёкары айлыклы гатлагы чүйрән капитализм дөвлетлеринде ишсизлере берилйән айлыгың иң болманда 5/1 дең айлык алмалы дийип дүшүнйән. Башлы-аяклы, үч гезек гахрыман болан ве хейкеллери гызыла гапланан, шанына айдым айдылян бейик серкердели, еди йылам өзбашдак яшаян дөвлетиң бюджетиниң йүз мұң илатлы шәхержигиң бюджети

билен денешдирилмеги бир тарапдан гүлкүнч, икинжи бир тарапдан болса гаты кән зады айыл-сайыл әдйәр. Галыберсе, бу шәхер сенагатың өсен ерем дийлип хасап әдиленок. Аграмы окувчы-студент, 25 мұң студент окаяр ве яшаяр. Бюджет артыгы билен ерли кәрханаларың хасабына топланыляр, белли бир бөлегини меркезе-де гөндерйәрлер. Үстесине, бу шәхержигиң екеже-де ерасты байлыгына даянар ялы магданы я кәни ёк. Докуз айы газаплы гыш (-25 -35 градус), үч айы томус хасапланыляр. Томсы бизиң илки бахарымыз ялы. Такмынан шейлерәк хова шертлери бар. Йөне муна гарамаздан, Түркменистанда әхли өндүрилийән сүйтдир эт-ягың мукдары өндүрилийәр. Шәхериң ичинде екеже ерде шәхер хәкиминиң портретинем гөржек гүманың ёк. Догрусы, биз шол адамың кимдигини әнтәгем танап билемзок. Шуңа меңзеш денешдирмәни нәче гетирсең гетирип отурмалы. Дүнйәде говы зат кән, йөне оңа сениң дахылың болмаса, бу затлардан сениң халкыңа пейда ёк. Йөне бу денешдирме Түркменистаның дүшен ягдайыны, ыкдысадыетде нәхили песе гачыландыгыны белгилемек үчин тәсин бир гөркезижи.

С.: Пикириңизи бөлйәниме гатырганмаң, сиз юртдан 1994-нәжи йылда чыкып гайтдыңыз, мен болсам тәзерәк чыкдым. Шонуң үчинем мен сизиң 1994-нәжи йылда гөрен затларыңыздан, билйән ягдайыңыздан биреййәм оба гөчендигини аркайын айдып билжәк. Көп эдаралар япылды, гысгалдылды, кичелдилди ве ш.м... Шу нукдаи назардан середиленде, сизиң даянян статистика маглуматларыңызам көнелишен болмалы?

Ж.: Элбетде, еринде дурян зат ек. Йөне мысал гетирйән адам саным, эгер олар аятта дири болсалар, өзлерем Түркменистанын чэгинде болсалар, бир ерден чөрек иймелидир дийип дүшүнйәрин. Эдаралары япып, ишгәрлери көчә зыңаның билен меселе чөзүленок. Мен шол дөвүрден бәри иш ериниң не хусусы секторда, не-де дөвлет секторында көпелмедигини билйән. Бу меселә-де биз соң дегип гечерис. Нәче иш ери ачылан болса, бейлеки бир тарапдан ики эссе иш ери кемелендир. Мен бюджетиң пулы нәмә етип, нәмә етип билмез диен сорага жогап хөкүмүнде бюджетден айлык алянларың мысалына йүзлендим. Ол сан гаты азаландыр дийибем гүман әдемок. Себәби, Ылымлар академиясы япылса, онуң ерине Полиция академиясы ачыландыр, алымларың ерине милиция ишгәрлериниң саны көпелендир, көшкде хызматчы, сакчы-бекчи, багбан, ве ш.м көпелендир. Онсоң бизиң бейик серкердебашымызың хер ядыгәрлигиниң янына-да бир сүри сакчы герек. Ёгса олары ичи янан миллет бир гижеде гыр-зая эдип ташлажак. Буларың хеммесиниң өңи-соңы чөрек иймели ери бюджет, башгача болмага хақы ёк. Шонуң үчинем бу категорияның дине ички структурасы үйтгәндир, умумы хасабы гаты бир үйтгән дәлдир дийип чак эдйәрин. Бу бабатдакы анык санлар дөвлетиң ресми гурамалары статистики маглуматлары халка долы яйынланда белли болар. Йөне мен 154,5 мүн адам бюджетден айлык аляр дийип мысал гетиремде, бу саның аңырсында шонча сандакы машгаланы гөрйәрин. Ол машгалаларыңам хер бириниң ортача 4-5 чагасы бар дийсек, мунуң 650-750 мүн адам боляндыгыны гөз өңүне гетирйәрин. Бейлеки тарапдан, шу гатлагың эсасының дөвлетиң интеллектуал гатлагыдыгыны, ягны эсасы бейни гүйжиниң топланан еридигини ургуласым гелйәр. Дөвлетиң ичинде нәхили үйтгешме, гелишме ве өңе гидишме болса, шол адамлар өңбашчы, ягны шол ишиң генераторы болмалы. Дөвлетиң иң улы байлыгам эсасан жемгыетиң шол агзалан гатлагындакы

адамлар. Бу меселә-де вагт тапсак соң доланып гелели. Йөне шу тайда, ери геленде бир зады белләп гечесим гелйәр. Иру-гич, өңде-сонда дөвлетде өңегидишлик, илерлеме болмалы болса, шол ишлер айратын Ныязов, Касымов, Назаров ялыларың тагалласы билен дәл-де, шол агзалан гатлагың бейин гүйжиниң эсасында болар. Башгача айдыланда, шу гүнки гүнүң мысалы, пулы еди яда ийдирсең, не халкын рысгы, не-де дөвлетиң дөвлети артар.

С.: Шу угурдан башга нәхили анык мысаллар гетирип болар?

Ж.: Башга үйтгемейән, хас вақып мысалларам гетирип болар. Меселем, 1996-нжы йылың илат язувының материалларында Түркменистанда 7 яшдан 16 яша ченли 806719 мүн чага бар дийилйәр. Бу окув яшындакы чагаларың хасабының эсасы бөлеги. Түркменистаның кануны боюнча буларың хеммеси мекдепде окамалы, өзем дөвлетиң хасабына, мугт окамалы. Хусусы мекдеплер, билшимиз ялы, Түркменистанда гадаган.

1994-1995-нжи окув йылының башында башлангыч ве орта мекдеплерде 1 млн. 41 мүн (1041,7 мүн) окувчы окаяр (Госкомстат "Туркменистан народное хозяйство 1994 г."). Мекдеплериң саны 1885, мугаллымларың саны 53 мүн. Шу мысаллардан чен тутуп, хер окувча хемме чыкдайжылары билен айда ортача 50 доллар харчлананда 625 млн.доллар боляр. Бу мукдарың бир окувчы үчин өрән ужыпсыздыгы белләп, дөвлетиң чагалара шожагаз ужыпсызжа көмегиң 10\1 бөлегинем берип билмәндигини шу бюджетиң мукдарларыңдан гөрүп боляр. Бу ягдай бир йыл дәл, эййәм 4-5 йыл довам эдйәр.

Я-да башга бир мысал. Түркменистанда 236,6 мүңден говрак пенсионер ве 8,8 мүнө голай ише яравсыз адам бар (Госкомстат "Туркменистан народное хозяйство 1994 г."). Буларың дөвлетиң социал көмегинден башга гүзеран гөрере хич бир чешмеси ёк. Шулара берилйән көмегиң мукдары ортача айда 50

доллар боланда 147,2 млн.доллар боляр. Йөне дөвлет бюджетиниң бейле көмек бермәге-де ягдайы ёк, болжага-да мензәнок. Эмма бу чынлакай меселе барада юртда хич ким дил ярян дәлдир. Оңа дерек, шейле чынлакай хем хөкман чөзүлмели меселелериң үстүни басырмак үчин велин улы иш алнып барыляндыр. Сиз муны газетлерден, радио-телевидениеден иследигиңизче сынлап билерсиңиз. Бу бассыр-юссурлыкда баш булашдырыжы болуп чыкыш эдйән хем таса гелмейән, башы-аягы хич сеплешмейән эртекилер отармакда якасыны танадан президентдир. Бу эртекилер билен хич вагт ягдайың говулашмажагы, гайта бетерлешжеги болса, биз айдып отурмамызда-да, акылы ериндәки хер бир адама дүшнүклидир.

С.: Мунча боланына гөрә, түркмен дурмушының саглыгы саклайыш бөлегиниң ягдайына-да гөз айлалың?

Ж.: Түркменистанда 10248 саны ятак ерли 400-ден говрак кеселхана бар. Шол саның ичинде 5890 ятак ери гөврели аяллара ве чага догулмагына ниетленен. 720 говрак амбулатория ве поликлиники көмек берип билйән эдараларымыз бар хем-де шу угурда ишлейән 14285 ёкары билимли врачымыз ве 44037 орта билимли медицина персоналымыз бар. Билшиңиз ялы, бу пудагам долы дөвлетиң элинде. Канунда медицина хызматы мугт болмалы дийлип беркидилен ве хусусы медицина практикасы шу вагта ченли гадаган. Бу меселе-де догрудан-догры бюджете баглы. Халкың даянара я диренере башга ягдайы ёк. Инди биз медицина ишгәрлериниң хак-хешдегине ве кеселханалары сакламак меселелерине гөз айлап гөрелиң. Ёкары билимли врачларың ортача айлыгы 200 доллардан боланда бир йылда 34,28 млн.дол. боляр. Орта билимли персоналың айлыгыны ортача 100 доллардан хасап этсең, 52,8 млн. дол. боляр. Шейлеликде, умумы айлык харажады 87 млн.дол. боляр. Хер кеселхана ятак ерине ортача дерманы ве

бейлеки хызматлары билен 200 доллар харчлананда 24,5 млн. доллар боляр. Галан халка дәри-дерман ве бейлеки умумы медицина чәрелери ве хызматлар үчин ортача бир адама айда 5 доллар хасап этсек, әхли илат үчин 270 млн.доллар боляр. Бейлеки хасаплары, ягны биналары ремонт этмек, сакламак, тәзесини гурмак ве энжамлашдырмак ялы меселелери гөз өңүнде тутманымызда, бюджетиң умумы медицина үчин харчламалы пулы 381 млн.дол. болжак. Бюджетиң ягдайы хасап-хесип өрән йүзлей эдиленде ве жуда ужыпсызжа талаплар эсасында дернеленде шейле.

С.: Бюджетиң башга-да харч талап эдйән муң бир дешиги бар...

Ж.: Сөзүңиз агзыңызда. Шол дешиклерин бирем бизиң әгирт улы, бир тарапындан гызыл уруш болуп ятан, бейлеки тарапындан неше маддалары өндүрилийән ве дүнийә яйрдылян ериң өйжүги болан серхетимиз. Шол серхети горап сакламагың харажадам бюджетиң ичинде. Хер көчеде ве хер ядыгәрлигиң гапдалында-да горагчы милиция, бу-да бюджетиң бойнунда. Әхли сув хожалыгы ве ене-де бир топар коммунал хызматларам бюджетиң бойнунда. Түрмелерем бюджетиң бойнунда. Гараз, шо бир курш пулуң муң бир япмалы дешиги бар. Шу гүне ченли оларың бирем идили япыланок. 1999-нжы йылда япылар ялам дәл. Бу барада дөвлет чыныны сөзлесин, чынаберимсиз ялан сөзлесин, дөшүне урсун, бу ягдай үйтгежеге мензәнок. Шонун үчинем бизиң эл чермәп, ерли-ерден чыкалга агтармамыз герек. Болмаса, шу вагт халкың есир алнып, гыргына берлен ялы ягдайы бар. Шонуң үчин мениң 1994-нжи йылдан чен тутяныма гатырганмаң. Умумы принципде проблемалар билен өлчеглер, санлар кән бир үйтгәнок. Эдйән ёрумумызам кән бир хакыкатдан дашлашанок. Муңа гаршылыгы бар адам, эгер ислесе, бизиң гүррүңимизе гошулушып, дүзедиш гиризип билер. Биз Ныязов ялы дине өзүмиз гүрләп, башгаларың агзыны дыкамзок. Галыберсе, мениң дөрт йылда кәбир затлары унудан болмагымам мүмкин. Гүррүңе гошулушып,

кемтер гайдан еримизин үстүни етирен, ялңышымызы гөркезен адама биз дине миннетдар боларыс.

С.: Мүмкин болса, бюджетли меселәни довам әделиң?

Ж.: Соңкы йыллардакы хай-хайлы гурлушыкларам бюджетин ичинде. Бу гурлушыклар президентин көшги болсун, резиденциясы болсун, ёлы болсун ве бейлеки хайсы десга болса болсун, тапавуды ёк, бир ян ужы гелип дөвлетин бюджетине дирейәр. Аслында бу шейледе болмалы. Себәби бейлеки серишдеси болуп билжек эдаралар, колхозлар, совхозлар ве гурамалар өз серишделерине өзлери эелик этмели. Бу эмләк барадакы меселе. Бу-да канун боюнча ве дүзгин боюнча шейле болмалы. Буларың үстесине-де, Сапармырат Атаевич Ныязовың какасының ады Ата ага болса, Ата агадан, Атамырат болса, Атамырат агадан галан бир улы мирас ёкдугыны хем ил-гүнден эшидйәрис. Муңа гарамаздан, бюджетин ичине гирмедик, салаңда-да гирип билмежек мукдардакы контрактларың пулы ниреден ве нәхили төленйәр ве төленмели диен сорагам кесерип дур. Мен сизе бу контрактларың гереклиги я-да герексизлиги барада хич зат диёмөк. Белки, үйшүп ятан серишдәң болса, ичинде өрән зерурларам бардыр. Йөне оларың мукдары ве кануналайыклығы хич бир чәге сыганок. Мен сизе 1996-нжи йыла ченли гурлушык боюнча дашары юрт фирмалары билен гол чекилен контрактларың бахасыны жикме-жик мысал гетирип берейин. Бу маглуматы мен интернетин "Дүнийә бизнеси"диен сахыпасындан алдым. Бу хасап ол ере нәдип дүшүпдир, ончасыны билжек дәл. Йөне бу маглумат әнтәк долы гөрнүшде Түркменистаның хич бир ресми документинде яйынлананок. Гынансагам, 1996-нжы йылдан соң баглашылан контрактларың маглуматы менде-де, интернетин шол агзалан сахыпасында-да хениз ёк. Йөне оларыңа мөчбери кичи-

гирим зат болмалы дәл. Муны әдилйәр дийилйән ишлерден, дикелдилйән ядыгәрликлерден чен тутыбермели болар. Шунлукда, бу мукдар 1996-нжы йыла ченли 3 миллиард 371 миллион 550 муң доллар барабар (3.371.500.800 USD). Соңкы ики йылдакы контрактларам 500-600 миллион чемесинден аз болмалы дәл диен пикирим бар. Бу сан такык болмансоң, оңа кән салгыланамызок, йөне муны әтияч үчин белләп гоялың. Бизиң йыллык бюджетимиз эййәм бирнәче йылдан бәри ярым миллиард доллардан аңрык узак гечип биленөк. Совет дөврүнде Түркменистаның йыллык бюджети 3 млярд. рублданам гечйәрди ве мунуң үстесине меркезден министирликлер аркалы шол бюджетин 20-25 % мукдары ялы бейлеки чешмелерден серишде гелийәрди. Рублың хүмметем 56 көпүги - 1 доллар мөчберинде кесгитленйәрди. Бу-да дөнешдирме үчин мысал.

С.: Шу шүбхели контрактларың гелип чыкыш процедурасына-да ики келеме багышлайсаңыз?

Ж.: Биринжиден, контракта киме гол чекдирилйәндигиниң ве бу контрактларың хайсы дөвлет эдарасына дегишлидигиниң хич пархы ёк. Себәби бу контрактларың атасы хем әнеси президентин еке-тәк өзи. Гол чекдирилйән везипели адам көп халатларда йөнекей бир ерине етирижи, юмуш огланы я-да хас түркменче айдыланда "гара донлы". Контрактлар үчин иру-гич хасап соралмалы болса, хасап окамалам шол адам. Шу гүне ченли бу угурда өзүни "тертиплиже" алып баряңларың хич биринден хасап сораланок. Бу Ныязов еринде отырка шейле-де болмалы. Йөне барярка жогап соралмалам болар.

Икинжиден, бу планлы, хасаплы я-да бир дүзгүн-тертибе табын хадыса дәл. Ким президентин гөвнүнден туржак болуп бир дашары юртлыны ызына тиркәп гелип, гапысында ясыкылы-ёрганлы ятып, кабулханасына етип, президенти боюн әдип билсе, иш тамам. Президент дегишли пудагың ёлбашчысыны чагырып, гол чекмели дийип табшырык берер. Тендер ве

шуңа меңзеш соң чыкан тэзелликлер болса, межлисиң йүзе перде болшы ялы, овадан перде болуп гаяр. Догры, гөрәймәге чына беримсиз тендерем (конкурс) ыглан эдилен ялы болар, йөне бу эдилйән оюнларың гаты йөнтемдигини гизләр ялы дәл. Мунуң эсасы себәби, тендери гечирйән гураманың тендерин шертини гаршылыклы ерине етирер ялы пул серишдеси ёк (Бейле мөчбердәки доллар серишдеси президентден башга хич кимде ёк ве шейле ягдай довам эдйәркә болубам билмели дәл). Шонуң үчинем бу ойна гатнашдырылян гурамаларың вагтында эдилен ишлер үчин төлег-бейлеки эдип билер ялы ягдайы ёк. Бизнес, иш практикасында болса, иш бержегем, иш алжагам шу ягдайы элмыдама гаты говы билмели ве ише диңе шундан соң башламалы. Онсоң бу ерден догры задың чыкмасы мүмкин дәл. Сазы элинде пулы болан буюряр. Галаныны мен дүшүндирип отурмайын.

Үчүнжиден, бу харажатларың не алынян-гетирилйән чешмеси өлчелип- бичилйәр, не-де бейлекиси. Бу чешме үчин не президентиң башы агыряр, не-де дөвлетиң бейлеки деректив дийилйән, ягны ёкардан середйән гурамаларының. Йүк шол контракта гол чекдирилен пудагын үстүнде гаяр. Инди муны болмалысы ялы хазына билен багланышдырмак ве бу хазынаның бюджетини тассыкламак меселесине середелиң. “Түркменистаның бюджети маслахатлашылярка шу эдилйән я-да эдилжек болуныан ишлериң ара алнып маслахатлашылананы хайсы миллет векили ядына салып билер?” дийип, биз чекинмән сорап билерис. Элбетде, хич бир межлис эсаниң бу затлардан хабары болмадык болса герек.

Бәрде эсасы меселе бу серишделериң өнде-сонда бир ерден чыкмалыдыгы. Мугт хич кимиң чөп башыны гымылдатмажагы белли. Дашары юрт фирмасы контракта гол гоянсоң, я иш эдип пулуны алмалы, я-да пулуны

бермесен, сени арбитража берип, жеримесини алмалы. Контракта гол чекип гидибер, пулум ёк диениң билен, бизиң түркменимиз ялы, кибтини гысып гидибержек ёк. Бу фирмаларың еке бирем ерли түркмен фирмасы дәл, бары дашары юрт фирмасы. Олар сениң манадың йүзүнде серетмейәрлер. Төленжек пулуң хеммеси алтын пул болмалы, өзем бир көпүгем Түркменистаның чәгинде дуржак дәл. Бу ерде беллемели зат шу, гурлушыкларың аглаба көпүсиниң, гурлушыкчыларың термини боюнча, "нола" ченли ишини, ягны гара ишини, чукурдыр фундаментини, объекта барянча ёлы, сувудыр электригини түркмен гурлушыкчылары түркмен манадына эдип бермели. Йөне муңам харажадының өвези ене-де бюджетден долунанок. Шу контрактларың санына ве мукдарына середенде, шожагаз гара ишлерем Түркменистаның бюджетиниң аграмлы бөлегини алмалы. Йөне ол ол ерден харчлананок.

Шу затлары гөз өңүде тутуп, биз шу харажатларың дашары юрт кредитлеринден башга, оңам саныны такык билемок, йөне 1994-нжи йыла ченли 200 миллиондан кән геченокды, галан хеммеси халкың хасабына, етимиң, чагаң, песионериң хакына, колхозчының хасабына, өңүмчилигиң зелелине ве шуңа меңзешлериң хасабына салнан ве салыняр дийип ачык айдып билерис. Шейдип түркмен халкы гоша талаңа сезевар эдилди. Дөвлетиң, халкың өнде-сонда топланының хеммесини сырып-сүпүрип, өли капиталла өвүрдик.

С.: Бу дүшүнилмән эдилдими?

Ж.: Ёк, мен муны дүшүнилмән эдилди дийип билжек дәл. Мегерем болса, бу гаты аңырдан дүшүнилип эдилди. Йөне бу эмеле хич ким вагтында догры дүшүнип билмеди. Себәби өз халкыңа бейле хыянат эдип болар дийип, адамың ятса-турса келлесине гелжек дәлди. Менем башда "атдашымыз" муны дүшүнмән эдйәр диен дүшүнжә эерйәрдим ве жаныгып, етирсинлер дийип, онуң янына барып билйәнлере бир затлары

дүшүндиржек болярдым. Йөне бу бейле дәл экени.

С.: Бизиң оқыжыларымыз бюджет хақында кән бир оқап йөрөн дәлдирлер. Себәби түркмен дилинде бу барада хич зат языланок диен ялы. Жеделли пикирлер-ә асыл айдыланок. Шонуң үчин оларың “Дөветиң бюджети нәме үчин бейле ужыпсыз, оны көпелтмели дийип меселе гойланда болмаярмы?” дийип сорамаклары хем мүмкин.

Ж.: Бюджетиң овадан эдип улалдып суратынам чексең боляр, йөне она өнүмчилигиң сап гирдейжисинден, дүрли телеглериң, салгытларың үсти билен пул гелип билйәр. Өнүмчилигиң ягдайынам мен сизе гысгача суратландырмага чалшайын. Өндүрилен өнүмиң умумы бахасы 1991-нжи йылда -- 10,5 миллиард доллар, 1994-нжи йылда 11,8 миллиард доллар, (WORLD BANK 1997й.) 1998-нжи йылың 11 айының жеми 7,1 трлн.манат (Туркменстатпрогноз). 1997-нжи йылда-да 1998-нжиден сенагат 2%, оба хожалыгы 10% аз болупдыр дийип, ресми чешмелериң белгилери бар. Манады ресми курс билен (5200) доллара өвүрсек, әхли өндүрилен ички өнүмиң бахасы 1998-нжи йылың 11 айында 1,6 млрд.доллар боляр, диймек, 1997-нжи йылам такмынан шу төверек боляр. Мунуң үстүне ене бир айың болуп билжек өнүмини гошуп, биз 1997-нжи хем-де 1998-нжи йылларда өндүрилен өнүми йылда 2 миллиард доллардан аңрык гечирип билмерис. Инди ики миллиард долларлык өнүм өндүрип, мунуң нәче бөлеги бюжете гидип билер дийлен ёрум япыланда, көп дийип хасап эдиленде 25% болуп билме мүмкинчилиги бар. Йөне онуңам болмасы гаты кын. Шонуң үчин 1998-нжи йылың бюджети планлашдырыланының бары-ёгы 70 % болды, ягны 487,8 млн.дол. чемеси болды. Мундан артык болуп билмәге-де хич бир мүмкинчилик ёк.

Эгер сиз өнүмчилигиң депгинине үнс берсеңиз, онуң мөчбериниң 1994-нжи йылдакысындан 5,5 эссе азаланыны гөрерсиңиз. Ныязовың иш тутушында, ягны дөвлет доландырышында бу кануны болмалы зат. Муны гаты кән киши өңүнден гөрйәрди хем-де билйәрди. Йөне 1999-нжи йылам, ондан анырсындакы йылам Түркменистаның ыкдысадыети үчин хас кын йыллар болмалы. Ондан аңырсынам алла билйәр. Шу гидишине гитсе, ыкдысадыет хас улы мөчберлерде эремек билен болар.

С.: Өнүмчилигиң бейле улы депгинде ашак гачмасыны сиз нәме билен дүшүндирйәрсиңиз?

Ж.: Улы ил муны газ ве газың сөвдасы билен багланышдырар. Элбетде, Түркменистаның ыкдысадыети үчин газың тәсири улы. Йөне мунуң бейлеки себәплери газыңкыдан пес дуранок. Ёкардакы мысалларданам анык гөрнүши ялы, хөкүмет өнүмчилиги өсдүрмек үчин бош сөзден башга хич бир чәре гөрмеді. Мунуң терсине, онуң чөкмеги үчин, гөнүден-гөни гаршысына, терсден-терс иш алып барды. Бу пикири мен озаллар икиржиңленип, сыпайычылык билен, айлабрак айдярдым. Инди субутнамалары билен, гаты дүшнүкли хем конкрет дилде айдярын. Эгер ислесеңиз, бу пикире делиллери гүррүңдешлигиң довамында гетирерин. Бюджетиң ягдайындан ве хожалыкларың үстүне урлан йүкден угур алып, Ныязовың хөкүметиниң өнүмчилиге хич бир халатда догры-дүрс эл узатмандыгыны ачык айдып болар. Бу ыкдысады реформа ягдайында-да шейле, хусусы секторың дөремегинде-де. Сиз бюджетде бу угурлара көмек ве голтгы үчин бир курш пул гойберилмедигини гөрерсиңиз. Хай-хайлы программалара-да дегерли сериште гойберилмедигини гөрерсиңиз. Дил билен орак ораң бил агырмаяндыгыны болса, сизем билйәңиз, улы иле илем. Йөне шол бош паңкылдылар билен реал ягдайың аралыгында гедай дүшен халкың билен багрыны ере берен хожалыкларың бар.

С.: Ныязовам-а гыссананда бокурдагына сыгдыгындан “өнүмчилиги хусусылашдырар” дийип гыгырар?

Ж.: Хава, ол шейле. Йөне озалам дүниэң өнүнде аз маймын болунмады. Икинжи Кувейдем болнуп чыкылды, Швейцарияда. Ери, боляр, Ныязов өнүмчилиги хусусылашдырар диели. Эгер шейле болянда-да, сатува чыкарылан кэрхананы халк нәмесини берип сатын алмалы?! Дашары юртла сатмалы дийлип, думлы-душдан теклиплер бар. Буларың хайсысы догры, хайсысы ялңыш, бир сөз билен айтмак кын. Йөне бу меселе президентиң почта яцигинден башга ерде кән бир ара алнып маслахатлашыланок. Почта ящиклерем гөзе гум сүрмәң бир гөрнүши. Эйсем, почта хат ташламага ругсат берилйән болса, нәме үчин халка газет-журналда, радио-телевидениеде геплемге ругсат берленок. Я-да муңа энтәк халкың дүшүнжеси етонокмыкан?! Бу затлар гөзден чыкгынч айып затлар ахырын. Нижеме сары бейдип ялан сөзленжек, мен ончасыны билмедим. Йөне бу проблемалар барада шу вагтдан дил ярылып башланса, эп-эсли вагтдан чөзгүдиниң ужы гөрнүп башлар дийип пикир эдйәрин. Ныязовам халкыны самсык гөрмели дәл, акыл орта чыкар ялы шерт дөрөтмели. Элбетде, бу меселең гүррүңини биз гаты ир этмелидик, йөне бу этдирилмеди, шу-да эгирт улы ялңышлыкды.

С.: Сиз өз пикириңизи айдяңыз, йөне Түркменистаның ресми метбугаты бу барада бироз башгача матал отаряр. Мысал үчин, президентиң "ачык гапылар" сыясаты дашары юрт маяларының гелмегине гиң ёл ачыпмышын. Шу гүне ченли юрда гелен маяның мукдары 5 миллиард доллармышын, гелжөкде-де специалистлериң чакламасы боюнча 30 миллиарда етжөкмишин. Дөвлетиң өз серишдеси биленем ене 5 миллиард долларлык сермая өнүмчilige гойлупдыр, мундан башга диңе газлашдырма үчин 1,7

миллиард доллар харчланындыр дийлип хабар берилйәр. Бу айдылан затлар яла дегйәрми?

Ж.: Догры, бу хабарлара серетсең, мен эдилениң үстүни гөмме позициясындан чыкыш эдйән ялы. Режим өз гаршысына чыканлары мыдама шейле эдип гөркезмәге-де чалышяр. Йөн мен бу ерде казы болмагы окыжыларың өзлерине гойярын. Гой, халкың өзи фактлары денешдирип, реал ягдайы гөз өңүне гетирип гөрсүн. Шуңа мүмкинчилик дөрөтмек үчинем мен эсасы үнси Түркменистаның бар ве болуп билжек серишделерине чекмекчи. Шу ягдай айыл-сайыл эдилсе, нәмәниң болуп билжеги, нәмәниңем болуп билмежеги өз-өзүнден белли болар. Эмма бу хасап-хесибе я-да ягдая габат гелип билмежек хасаплар-да бар. Олар 1992-93-нжи йыллара дегилши. Ол дөврүң хасабы хич бир дүзгүне гирмели дәл. Мен бу хасабың чен билен ягдайыны билйән, себәби ол затлары эден өзүмиз. Бу хасабың Ныязов билен хем-де өнүмчилик билен гөнүден-гөни гатнашыгы ёк. Оны вагты геленде ачыкларыс. Муны энтәк бираз дөвлет сыры ялы эдип саклалың. Ныязов өвнүп кейпден чыксын, бизем гараланып алжагымызы алалы, бу хасаплар шондан соң орта чыкса-да хич бир зелели ёк. Ёкардакы дашары юрт фирмаларының контрактларының жемине ресми метбугатда кәте Түркменистана дашары юртдан гойлан мая дийип язярлар ве хақыкатда бар болан мукдарың үстүне-де эп-эслини гошуп гойберйәрлер. Соңкы "Пресс курьер Туркменбашы" дийлен интернет сахыпасында-да шейле эдипдирлер. Ол ерде айдылмагына гөрә, Түркменистанда гойлан дашары юрт маялары 7 йылда 5 миллиард доллардан гечипдир, гелжөкде бу сан 30 миллиарда етмелимиш. Бу санларың хақыката нәдережеде лайык гелйәндигини кесгитлемеги окыжыларың өзүне гоюп, ене-де ёкаркы делиллеримизиң ызыны довам эделиң. Мәлим болшы ялы, Түркменистана дашары юрт маясы кән бир гелибермеди. Бир гөзүни юмуп гелен Аргентинаның "Бридас" дийилйән небит компаниясыды. Оңа нәме болан болса болды, шертлеринден я нетижесинден долы хабарым ёк. Йөне

Түркменистан билен сүйтлешип, Түркменистаны 50 млн. доллар жериме төлемели эдипдир дийип, дашары юрт хабар бериш серишделеринден эшидйәрис. Шондан башга, мениңки болсун диер ялы, 100 миллионлап мая гетирен дашары юртлыны танаян, билйән болса, хабар берсин, бизем шоларың аркасына какалы. Түркменистана гелен дашары юрт маясы барадакы анык маглуматлары биз энтәк хич бир чешмеден аныклап билмедик. Түркменбашының яранжаң, яланчы журналистлеринден башга чешмеден бу хабарлар энтәк чыканок. Аңырсында бир зат бар болса, бу биреййәм дүйнә жар эдилерди. Бизем хер мая гетирен фирманы танардык. Када-кануны бир адамың кейпине баглы болуп дуран дөвлетде мая гелме бейледе дурсун, дине мая гачып билер. Эдил шунуң ялы сөзлер акыла ве тежрибә-де дегишли. Бу дүйнә түжәретиниң эсасы, даша язылан ялы кануны. Маяның Түркменистана гелжегини-гелмежегини диңе шунуң үсти биленем кесгитләп болар. Ондан өтри, Ныязовың сыясаты дөвлетиң ичине дашары юрт маясының гелмегине бөвет болуп дур дийип гүррүң эдилсе, хақыката хас догры гелерди. Ныязовың муна дүшүнмәге акылының етйәндигини я-да етмейәндигини билмедим. Йөне Ныязовың халка энтәк сизиң аңыңыз өсмедик, шонуң үчинем сизе президенти дәл, оба арчыныны сайламак хукугынам берип болмаз диййәнини соңкы хабарлардан эшидйәрис. Мен пикиримче, бу терсине. Болян затлардан чен тугулса, халкың дәл-де, оны нәтсең эдип йөрмели дийип хасап эдйәниң дүшүнжеси ябыгорлы.

С.: Соңкы дөвүрде президентиң почта яциклерин дийди, халк билен ачык гүрлешме дийди, гараз, Түркменистанда бир затлар боляр. Президент 5-6 йыл ятып, индем оянан ялы, башагай болуп, гүнде йыгнакдыр-да маслахат гечирйәр, оны эйтмели-де, муны бейтмели дийип гох турузяр, акыл герек-де, тежрибе герек, ишлемели-де, гайрат этмели,

реформа гечирмели диен ялы гүррүңлер эдйәр. Гөрәймәге, бу затлар бир тәзелик ялы болуп гөрүнйәр. Дашындан серетсең, бир улы жаңланма бар ялы, Ныязов сыясатыны долы үйтгедәйдими дийдиржеге гетирйәр. Бу нәмәниң аламаты?

Ж.: Бу нәмәниң аламатам болса, биз муны гова ёралы. Йөне 1990-1993-нжи йылларам ятдан чыкармалы. Шол вагтам гөзүмизе гум сүрүлйәрди, ол гум сүрүшлүгиң соңунам гөрме кейпини гоймадык. Галанынам адамларың өзи өлчерип гөрсүн. Йөне мен биз тутуш системаны үйтгетмесек, хақыкы хем дүйпли өврүлишик болмаса, Түркменистаның ягдайының үйтгемеги мүмкин дәл дийип пикир эдйәрин. Мени хасам дарыкдырян ери болса, Ныязовың халка энтәк сен биринжиден-ә гарып, икинжиденем дүшүнжәң пес диймеси. Бу сөзлериң аңырсында халкы кемситме, онуң аңырсында-да сыясы оюн ятыр. Мен Ныязовың шу сөзлерине ве пикирине өз адымдан протест билдирйәрин. Биринжиден, халкың шу гүнки гарыплығына Ныязовың өзи хем алып баран ялңыш сыясаты себәп болды. Элбетде, муна гаршылык гөркезмедик халкың хем йүзүни ювамок. Йөне бу ягдай Ныязовың гүнәсини песелденок.

С.: Биз бу ерде улы-улы гүррүңлер эдип отырыс, эмма халк бир йылың ичинде отуз муңе голай туссагы азатлыга чыкарян адамыны өз халасгәри хасап эдйән болса билдикми? Белки-де миллетимиз bize бу гүррүңлер үчин нәлет окар, өз халасгәрине дил етиренимизи гаты гөрер?

Ж.: Хер ким хер зада өзүче дүшүнмәге хақыкыдыр. Биз өз айдян задымызы хич кимиң бойнуна зор билен дакмак исләмзок. Эгер халкымыз шол азатлыга чыкарылян адамлары түрмә саланың кимдигини, юртдакы гөрлүп-эшидилмедик женаятчылығың, ишсизлигиң, нешекешлигиң кимиң сыясаты себәпли эмеле гелендигини ядындан чыкарып билйән болса, адамлары шу гүне дүшмәге нәмәниң межбур эдйәндигини унудып билйән болса, онда мен сизиң бу

сорагыңызы ерликли билсемем билердим. Онсоңам арадан 6-7 йыл гечди. Ныязов дүйн укудады-да, бунам акылына айландымы? Я оны бир затлар тоба этмәге межбур этдими? Элбетде, Ныязов бу затлары йүрекден дәл, межбурылыкдан эдйәр. Межбурылыкдан ене-де кән зады этжегине-де гөзүм етик. Бу меселеде аз санлы, дагынык, агзы алада болса, дүйнәгарайшлары дүрли-дүрли болса-да, өз халкынына гезек геленде хич кынчылыкдан, басгылардан, депгилерден, түрмелерден чекинмән, сесини дүйнә етирмәге чалшан оппозиция дийлиән адамларыңам улы еңши бар дийип белләсим гелйәр.

С.: Багышлаң, ери геленде, шу ерде бир меселәни аныкласым гелйәр. Сиз бизиң шейле дүшүнжесиз хем надан хасаплаган халкымызың, онуң демократик пикирли хасаплаган, йөне бир-бири билен дүшүнүшмек хем демократия угрунда агзыбир гөреш алып бармак ылалашыгына гелип билмейән огул-гызларының ахыры бир гүн улы еңши газанжагына, Түркменистанда канунчылыгың ве демократияның

дабараланжагына ынанярысыңызы я-да көрежик умыт билен яшарсыңыз?

Ж.: Мен ынанярын! Эртеки гүн халк өзүниң Ныязовың диййән "дүшүнжесизи", "гарыбы", "гарамаягы" дәлдигинем, еке оба арчыныны дәл, президенти сайламага хак-хукугының, укыбының бардыгынам субут эдер. Кәбирлериниң, хакыкатданам дүшүнжесиз адамларың пикир эдиши ялы, бу гүррүни эдилйән хак-хукуклар диңе оппозиция векиллерине герек дәл, олар халкың хер бир векилине герек, улудан-кичисине герек. Шу гүнки кичижик еңиш аз санлы жаныны орта гоянларың халк үчин гөрешиниң бидерек дәлдигиниң бир мысалы. Эгер бу гөреш хас гиң мөчберлерде алынып барылса, хас гурамачылыклы болса, халк голдавыны тапса, максада етип болжагына хич хили шек ёк. Элбетде, улы-кичи, ислендик гөреш йитгисиз болмаяр. Бу гөрешде, Чарымырат Гуоров ялы, режим тарапындан түрмеде өлдүрилен йигитлер бизиң хасратымыз...

Хабарчымызың бу гүррүңдешлигиниң довамыны "Юрдуң" индики санларында окарсыңыз.

ПОЭЗИЯ

Ёвшан АННАГУРБАН

ТҮРКМЕН ТАХАЛЛУСЫМ

Гөзачар поэма

1

Ким шат яшаяр түркменде?
Газ чыкарян мерданлармы,
пагта йыгян зенанлармы,
чагалармы, чагалыгын --
алдыран азап-эжирде,
агалармы, агалыгын --
яндыран ялан пежинде?!

Ким шат яшаяр түркменде?
Балыкчылар, яглыкчылар,
пенжек тикен, көвүш чатан,
язан-позан журналистлер,
саз эдену-сурат чекен,

танс эдену-айдым айдан,
чынчыл хемем яйдан-яйдан?!
Ким шат яшаяр түркменде?
Дайханлармы, алымлармы,
кайылармы, салыхлармы,
врачлармы, талыплармы,
телекечи, бизнесменми,
ким билмейән таланянны,
ким билмейән ган гусянны?!

Ким шат яшаяр түркменде?
Эжелерми, огул догран,
энелерми, агтык үврән,
гелинлерми, гызлармы я,
халы докан узлармы я,
гөрк-гөрмекден айрыланлар,
майрыланлар, майрыланлар?!
Ким шат яшаяр түркменде?
Янып-көйүп ишләнлерми,
азар иен, азап иен,

өмрүн ёлда чөшләнлерми,
рысгыны даш газап иен,
ябан ятан чопанлармы,
кән тот-тозан хопанлармы?!
Ким шат яшаяр түркменде?
Чилим чекен боглуп-боглуп,
арак ичен дүвлүп-дүвлүп,
беңчилер хем тиръекими,
гаравсыз гаргынып ятан,
лолулар хем енекими,
налач начар тенин сатан?!

Ким шат яшаяр түркменде?
Әкиден хем гетиренми,
алып-сатан, отуранмы,
ят иллере гатнанлармы,
гатнав ёлун сакланлармы,
гүмрүкчими, салгытчымы,
сапарполис, алмытчымы?!

2

Ынананым, эл чарпаның
ашаклыкдан йүврүжилер,
ил эмләгин совружылар,
галстуклы огружалар,
галплык билен догружалар,
гөмсең габыр дүзетмежек
күйкүжелер, эгрижелер.

Гынананым, баш атаның,
райкомлар ады үйтгән,
секретарлар ялмап-ювдяң,
кетдежелер сагян-түйдйән,
аланын хем гопаранын
ёкарларык гойберенлер,
салгыт-салам эйгеренлер.
Жигерим ган, ырыланың
классыкы яланчылар,
классыкы гылчылар-а;
йыкгынычылар, талаңчылар,
юрдум зада чалшылар-а,
пычакланар, атылар-а,
чапылар-а, сатылар-а!
Аклым хайран, ёлбеледин,
галтаманмы, ёл уранмы?
Өзүң элексиз эледип,
гең гөрме гарап дуранңы
гиден отлың ызындан кән,
ир гелмели, мүнмеликән,
мензил ашып гүлмеликән...

Садагасы садалыгың,
бедев атлым, бедем атлым!
Нан атлы -- пиядалыгың,
канагатлым, канагатлым.
Юрдуң демин санап ятыр,
бөлүнерли парча-парча,
өз-өзүңден ырза барча.
Яйдананым, берекетин
талаңа дүшүпдир бетер.
Ханы гадым эдехедин,
бу не горкы, бу не хедер?
Гөкбөри дей армазагым,
дегмедиги ярмазагым...
Хайп диеним, юрда гайдар
огул догяр, аман-аман!
Ким дымар, ким дердин айдар.
нә дөвүрлер, ничик заман.
Гаракчыдан гора, Алла,
галпыл-галпыл түрк бендәңи,
өзүң басан күрк бендәңи?!

3

Яшулы, нас ат-да отур,
чилиимжик чек түссә боглуп!
Сыясатдан көр хем готур,
эгни гысык гызың, оглуң...
Бу ненеңси абаданлык,
чөкди шәхер, тозды оба,
сен ене этмели тоба?

Яшкичи, пивежик жыңкыт,
гой, чыксын, чыкмасын чакың,
нәмә герек дава, танкыт
хем чем гелен ийсин хакың.
Бу ненеңси асудалык,
эмел етен эгри, бүкүр,
сен ене этмели шүкүр?
Алым, аам чыкарма сесиң,
чыдамасаң зейрен өйде,
хунундан доян нәкесиң,
гөрсеңем чөкенин зейде...
Бу ненеңси агзыбирлик,
гүнде гөрйәниң хыянат,
ене этмели канагат?!

Юрт әри, как гапак дөше,
гүнде-хә дәл, гүнаша той.
Гой, дишиң дегмесин гөше,
садака бер, сүриңи сой.
Бу не бела максатнама,
эгий сен эгилмез башың,

миннетли сувуң хем ашың...

Батырым, канда өңкүлик,
азана мусаллат аслың,
ниреден гелен гең гылык,
өз аламанчыңдан баслып,
барың-өгүң алан-алды,
эркден эл ювжакмы инди,
юртдан эл ювжакмы инди?!

Гыз-оглан, бу ничик ләбик,
бойдан-баша соруп бармыш,
пелле-пелле азып гәбиң,
соңуна етен дей гаргыш,
бу ничикси үмсүм он йыл,
аякда-элде гоймажак,
эгинде келле гоймажак?!

Гөргүрим, гөзүң кайдадыр,
эгилмесиз учут-ойдан,
сайың, сыпайың майдадыр,
аң-акыл чат ачып мойдан,
өз өйүңде гүйлүп-гүйлүп,
сайыл-үмсүм кылдылармы,
кайыл хем гүң кылдылармы?!

4

Түркмен тахаллусым, мыдар,
мыдара медетиң каны?
Кимлер чекер, кимлер чыдар,
чыдана сөйгетигиң каны?
Канда биленлер хем аңлан,
дашгын дәли силлер каны,
эр догуран иллер каны?

Түркмен тахаллусым,
эрким,
эрким еллер алдыгымы?
Уяным, ырланым, берким,
берким деллер алдыгымы?
Хилели хем аллы дүнъе,
салларың берип перяда,
батдыңмы, гелдиңми дада?

Түркмен тахаллусым, аркам,
ар-намысым, педерим сен!
Гәбим азып, ашып аңкам,
даянаным, хедерим сен!
Бир ишикли гышык дүнйә
ики гелен бармы, билмен,
ики өлен бармы, билмен...

Түркмен тахаллусым, башым,
саңсар таякмы иеним?
Билмен билмәним, ялңышым,
аңман диңләним, диеним.
Гөзүм гөргүрим, гөрмезим,
йөрәр ёлумы гөрмерин
хемем хасамы бермерин.
Түркмен тахаллусым, таңрым,
етим юрдумың хоссары.
Барым-өгүм, бәрим-аңрым,
есир юрдумың хоссары.
Даянмазмы хоссар болан,
басыланым, гысыланым,
айылайын асыланым?!

Түркмен тахаллусым, аслым,
дүйбе, говлуга ырланым!
Кәмили-керемми паслым,
оңын-оңлуга дурланып?
Гөвнүм бүргүт ганатында,
гулаты дей гонуп кәне,
учдум нә, учмадым нәме?

Түркмен тахаллусым, дүйбүм,
даглар дей сарсмазым, сырым,
көлегеси гачан кейгиң,
сынагы сансыз асырың,
ыхласы ата-бабамың,
башым гөгә етиреним,
гөтереним, гетиреним!

5

Аңгырым, аңаның агла,
аңмазларың аңа гаршы!
Келамдан, кемалдан аңла,
гошуланың шагал маршы.
Шагал ёдасындан йүврүп,
гыйвлап алысдан өз-өзүң,
нәлере дөздүң дөзмезиң?
Нәлере гыйдың гыймазың,
дашмыды йүрегиң, илим?
Депеләп билмез-дуймазың,
даргытдың дерегиң илим?
Олжамың огра, оррамса,
пессайдан песе эңилип,
писиң писинден еңилип....
Сачы сүбсе гелинлериң
ак голлары кесевими?
Гачгак эйләп биленлериң
ялланың ят-кесекими?

Эмел етип эмелсизе,
дөвраны гелип кашларың,
бег, бег оглы бибашларың...

Бай болупдыр беримсизиң,
зары-гирияныңа дөзмен.
Чай болупдыр деря-деңзиң,
ыза баряныңа дөзмен.
Ёлларыңы ёда өврүп, --
гуюларны гөмүп гитжек,
билмедим, нә есер хөчжет?
Билмедим, нә есер залым,
багы-боссаның гурутжак?
Элибиң есири далың,
гул-гырнак дей сатжак-атжак...
Огул--олжа, гыз--бендиван,
сүрүлдим даг энцидинден,
ахы-налам хөң эден мен.
Гөзбашларым чекилени,
хасса мен, сув дамдырмазлар.
Илим дийип йыкылыны
голдамазлар, галдырмазлар.
Не эжирим, өзи галсын,
не азарым, өзи гитсин,
ах, не дердим, өзи йитсин...
“Не эжирим” аман-аман,
сыпдырман хем галындырман,
эзенегим агдырыпдыр,
ниже асыр, ниже заман?
“Не эжирим, не азарым”
асырлык асылан дарым,
вейран эйләп беркарарым.

6

Дост болуп бормы өзүңе,
досты болман догры сөзлиң;
гум пешәп гөрер гөзүңе,
гөзүңден айп гөзләп гөзлиң?
Багбан болуп бормы бага,
омрулан эриги гөрмән,
жомрулан дереги гөрмән?
Дост болуп бормы достуңа,
догумыңдан этсең хедер?
Дөз гелип бормы постуңа,
инжик инче гелсе бетер?
Ат сейисләп, бакып бормы,
ятдан, ёвдан гораманы,
гөзден гөвнүн сораманы?
Пена болуп бормы оба,
гөвнүңде пена болмаса?

Чыглып гелип бормы тоба,
гөзүңде гүнә болмаса?
Огул болуп бормы ата,
гөзүңе гүйдүшип, алдап,
итиң ялагыңдан яллап?
Ракып болуп бормы иле,
яманыңдан янман, бишмән?
Бөвет болуп бормы силе,
ягшың яныңдан даклышман?
Чопан болуп бормы сүрә,
агсагың апалап, өвүп,
товсагың тәндирип дөвүп?

Йигит болуп бормы есер,
ёв гүнүңде догры болман?
/Яман гоңша етмез хесер,
йүзүң-гөзүң нуры солман./
Әр болуп бормы аяла,
башың айламан багыңдан,
үзүп дүшүрип тагыңдан...
Ватанпервер болуп бормы,
кәкеләп ватан сөзүни?
Ёллар ёвуз, ерлер шормы,
дал-дарагт иймез гөзүңи?
Ырза эдермиң энәни,
өй-ишигиң гөвнүн гөрмән,
довамат-довам эйгермән?
Кесеги, дашы ган юрдум,
яга янымы бермәним!
Шир хачан шагал догурды,
хачандан ерлер сермәним?
Хачандан хар асыл адам,
эжиз, эгсиге эгилмән,
өлмезден өң порсап өлмән?

7

Түркмен тахаллусым, тәгим,
жигер багым ерден-гөкден,
гүн-гүңден даралдып чәгиң,
ынжалып, ынжап петикден,
йүрек сарсыз гелсе яман
ырланыңдан ата-баба, э
нек басып ята яба...

Канда гелдиң, гаран ызың,
гүл-гунчаң суварып үнжә?
Ырак эйләп якыңларың,
ак гүнлери чалшып гижә?
Гөзлер күтек гелсе яман,
алданып салгыма, ала,
гөнүгерден ягта, ёла...
Гулагына урлан харлар,

башын ерден гөтермезлер!
Етмез, мензилине бармаз,
гөтерилмез гөтерленлер.
Көңүллер көр гелсе яман
галкынардан, ялканардан,
гөйдүгип гарып мыдардан.
Отда янманым, аташым,
мүңи гидип, бири гелен.
Сувда сөнмәним, туташып,
өлмән гелен, дири гелен.
Акыллар кем гелсе яман,
язылмаз гуршуга хейхат,
чөзүлмез чигшиге хейхат!
Бу не ёлдуур, инчеленим,
бу не кервен, үзүленим?
Билмен, дуйман енжиленим,
аңман аңдан йүзүленим.
Иллер эжиз гелсе яман,
аңшырман якыны, дашы,

тамам, табын эгип башы...

Түркмен тахаллусым,
зарым, барлыгым гөзлемек сени!
Агтарар, тапарын барың,
дирлигим сөзлемек сени!
Гал ериңден, даян илим,
долан аслыңа, аслыңа,
ятма басылып-баслыгып?!
Галкын, галканың өзүңсиң,
ач гөзүңи Гүне гаршы!
Силкин, гылыжың өзүңсиң,
чык гыныңдан түме гаршы!
Парла жөвхерим, жөвхерим,
өзүң нур бер гөзлериңе,
өзүң дөзме дөзмезиңе?!.

1993-94 йй. (1998-нжи йылда “Азатлык”
радиосында эшитдирилди.)

Язырлар!

ТӘЗЕ РУС ЭДЕБИЯТЫНДА ТҮРКМЕН ОБРАЗЫ

“...На пороге медпункта Руновского ждет солдат-туркмен рядовой Болтабаев -- Джума. Ему двадцать шесть лет, и у него диплом педагога. Но его семья небогата, он -- младший сын, и ему пришлось оказаться здесь. А здесь холодно, все моложе его, и никто, кроме Джуминых земляков, не уважает и не слушает старших. Поэтому Джума регулярно мочится в постель и живет в медпункте уже год. Но вообще-то Джума не любит симулянтов, и они стирают ему белье. Джума чрезвычайно возбужден. Хватает Руновского за обе руки. речь его то звенит, то срывается на шепот, карие глаза круглы и неотрывны.

-- Слушай меня, Рома. Сегодня на часть возвращается Валиев. С дому приедет, понимаешь?

-- Кто это?

-- И-и-и, слушай! Земляк, понимаешь? Отпущ был, сегодня ночью на часть вернется,

-- Ну и что?

-- Как что?! -- Джума поражен непонятливостью Руновского, Джума всплескивает руками: -- Кушать будем помидор, дынь, виноград -- вот что! И шепотом, как свой своему:

-- Коньяк будем, травка будем курить!

Джума щелкает пальцами, причмокивает, поет со слезой:

-- Вот идет караван,
Караван небольшой.

Он везет анаша
В свой родной Туркменистон.

-- Короче, Рома, ты открывай нам тот комната, да?

-- Ищите другое место. У меня неприятности,

-- Как другое место? -- Глаза Джумы наливаются кровью, кулаки сжимаются. -- Я уже земляки пригласил! Где другое место?! Казарма, да?! Улица, да?! Человек с дому идет, несет своим землякам покушать, а ты - неприятности! Ты что, не мужик, а?!

Из двери выходят еще два туркмена. Третий появляется из-за угла и за-ходит за спину Руновскому. Говорят крикливо и взвинченно, тыкая Руновского в спину и грудь. По-туркменски. Джума их успокаивает. Разом замолкают, и теперь

сдавленным от ненависти голосом к Руновскому обращается Собир -- самый большой и сильный;

-- Слушай, ты, как человека тебя просим, по-хорошему. Земляк с дому придет -- нельзя не встретить. Человек ты или нет? Если ты как гондон, потом не обижайся, понял, да?!

Руновский знает, как бьют туркмены. Не хуже азербайджанцев. Повезет -- отделаешься кровью в моче. Он помнит глаза Юлика, когда его увозили ночью с переломом основания черепа, Пустые глаза и текущая изо рта слюна. Джуме известно, где ключи.

Руновский соглашается.

Улыбаются, треплют по щеке, Джума бросается обнимать.

-- Рома, на столе чай, сахар, масло, я вес приготовил. Иди отдохай. Я тебя позову.

Через полчаса из-за забора слышится посвист, имитирующий восточную мелодию. Потом наверху появляется сияющая физиономия Валиева. Бросает огромный чемодан, гикнув, спрыгивает сам, Валиева целуют, под руки ведут в медпункт, Руновский растерянно жмет руку Валиеву, но Джума уже под боком. Он шепчет Руновскому на ухо что-то горячее и настойчивое, он тащит его в дальний конец медпункта и, не в состоянии ждать, сам вытаскивает у него связку ключей из кармана и отпирает изолятор. Издает гортанный вопль, торжествующий и призывный. Отталкивает Руновского, чтобы пропустить гурьбу земляков, едва ли не на руках несущих Валнева, То ли как ковер, то ли как скатерть, на полу расстилается белая простыня, и туркмены, не переставая галдеть, чинно рассаживаются на ней, подбирая под себя ноги, Танцующий на ходу Джума приносит неизвестно откуда взявшиеся пиалы и большое блюдо, Валиев затягивает гнусаво-протяжную песню и церемониальным движением раскрывает чемодан. Увидев переливающуюся всеми оттенками свежести, как будто еще покрытую росой грудю винограда,

персиков, помидоров и дебелию золотистую дыню в середине, туркмены дружно подхватывают напев и принимаются мерно раскачиваться из стороны в сторону. Джума велит им замолчать и говорит степенно:

-- Ты -- хозяин, Рома. Мы -- гости твои. Возьми первым. Руновский выдергивает гроздочку винограда и вяло жует. Вздох разочарования.

-- Возьми много, слушай! Вот бери и вот! -- Валиев хватает фрукты горстями и обкладывает ими Руновского.

Завязывается шумный, беспорядочный разговор, состоящий из непрерывающихся придыханий, возгласов и бесчисленных переливов интонаций. Туркмены отщипывают, виноградины от груды и не обращают больше никакого внимания на санинструктора Руновского. Со дна чемодана извлекаются две бутылки коньяка. После четвертой или пятой рюмки Валиев поднимает, вверх указательный палец и, весь извиваясь, медленно достает из кармана пачку "Беломора". Передает, ее Джуме. Затаив дыхание, туркмены наблюдают за тем, как Джума бережно вскрывает пачку грязным ногтем и раздает папиросы. На этот раз Руновский получает свою долю последним.

-- Это, -- Джума делает паузу, -- анаша. Самый лучший, чистый, туркменский анаша. На, бери, лови кайф.

В наступившей тишине туркмены затягиваются -- коротко, прерывисто, сквозь зубы, стараясь подольше не выдыхать.

Руновский делает пару затяжек и ничего необычного не чувствует. Быстро докуривает папиросу и просит еще одну. Туркмены протестуют, но Джума усмиряет их движением руки и хитро подмигивает. Вновь плывет бесконечная монотонная песня. Руновский встает и, немного покачиваясь, начинает танцевать. Туркмены хлопают в такт, выводят его на середину. Голоса их становятся все выше, а ритм все быстрее. Руновский не выдерживает, у него подкашиваются ноги, и он ложится на пол. Теперь громче всех поет Джума. Под всеобщий хохот он переворачивает Руновского на живот и снимает с него штаны, обнажая ягодицы. Руновский что-то

недоуменно мычит, пытается перевернуться. Но уже не сбросить сидящего на спине Собира...

Зловонный шепот Джумы:

-- Э, вставай! Никаноровна пришла!

Руновский открывает заплывшие глаза и видит прапорщика Картановскую.

-- Уже сорок три минуты как прием! Тебя больные ждут, быстро! Обнаглел, скотина!

По левой ноге -- струйка крови. У прапорщика менструация.

-- Уборку мы сделали, никто не узнает, -- успокаивает Руновского Джума после того, как Картановская хлопает дверью..."

Лев Либуркин, На страже родины, "Звезда". Санкт-Петербург, 1998, 7.

Хенек

СЫЯСЫ ЁМАКЛАР

Авда.

Башы пасырдап учан өрдөклөрдөн пагладып атыр. Оклар пыс гечйэр.

-- Бэй-бэх, би гудраты гөр-ле! -- дийип, Ораз Байдогды эл чарпып гыгырар. -- Ок ичлериден парран гечдем велин, аркайын учуп гитдилер. Яшулымызың элиниң еңилдигини!

* * *

Башга планеталылар тэсин бир аппарат ойлап тапындырлар. Ол аппараты хайсы юрдуң территориясының ёкарсындан тутсаң, шол юртда яшаян адамларың умумы пикирини окап билиён экени. Гүнлериң биринде бу аппараты түркменлериң депесинден тутуп гөрүпдирлер. Шонда аппаратың экранында шейле язгы пейда болупдыр: "Бизе хич зат герек дәл, хич ере ховлугамзок, хич кимден алгы-бергимизем, галып барян ишимизем ёк. Иң улы товакгамыз -- укудан оярмаң!"

* * *

Түркмен алымлары, президентиң гөвнүнден туруп, академияны ачдырмак ниети билен тэзе бир робот ясарлар ве ондан: "Кэрендесине ер алып, говача хем галла эжжөкми?" дийип сораарлар. "Ёк, министрликде я көшкде ишлежек" дийип, робот жогап берйэр. "Көп билиё, везипе берилмесе, өйкелэп эмиграция гидер хем сердарымызы дүнйэ масгара эдер, бейнисини кичелделиң" дийип, алымлар оны гайтадан сөкүп-дүзйэрлер. Соң ене өңки сорагларыны берйэрлер. "Ёк, я базарком, я-да гүмрүк начальниги болжак" дийип, робот аяк депйэр. Алымлар бейнини ене-де кичелдйэрлер ве роботы диңе 10-а ченли санап билер ялы эдип гойярлар. Бу гезек робот ише гиризиленинден элини чекгесине етирйэр ве "Ханы, документлериңизи, ёл листиңизи гөркезиң" дийип, хемлели геплейэр.

* * *

Альпинист Көпетдагың чыкылмадык белент гершине чыкяр. Гөрсө, о тайда бир кече телпек түркмен ер депен болуп йөр.

-- Агам дийён-ә, -- альпинист гең галяр, -- бу ерде нэме ишлэп йөрсүң?

-- Ай, шу тайдан кэрендесине ер бердилер-дә...

Юрт. Эркин нешир. Эсасландыран Ё. Аннагурбан.
1998-нжи йылың ноябрында нешир эдилеп башланды.
Интернетдэки сах.: www.annagurban.com